

Кунєв Ю. Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0002-5952-2052>*

Устинова І. П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0003-1112-807X>*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

LEGAL ASPECTS OF THE INSTITUTE OF REPRESENTATION OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND INTERESTS OF CHILDREN IN ADMINISTRATIVE JUSTICE

Стаття присвячена дослідженню правової природи представництва прав, свобод та інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб (дітей) у адміністративному судочинстві України. Актуальність зумовлена важливістю захисту дітей, що постраждали від воєнного конфлікту. Визначено законних представників, які забезпечують реалізацію конституційного права дітей на судовий захист у справах публічно-правового характеру. Проаналізовано норми національного та міжнародного законодавства, а також практику Верховного Суду щодо забезпечення принципу найкращих інтересів дитини та здійснення правосуддя, дружнє до дитини. Констатовано необхідність удосконалення процесуального механізму участі малолітніх чи неповнолітніх осіб у судовому процесі з огляду на нові виклики реформування адміністративного судочинства відповідно до стандартів ЄС, нових підходів щодо їх розв'язування в умовах воєнного стану та у повоєнний період та необхідність дотримання балансу між правами, гарантіями та дієвістю функціонування органів публічної влади. З аналізу судової практики серед таких проблем: неможливість особистої участі дитини чи батьків у суді чи евакуацію, зростання кількості справ щодо опіки, соціальних виплат, переміщення дітей, втрата документів, які підтверджують статус дитини. У таких умовах визначальною стає роль соціальних органів, опіки та прокурора, які повинні оперативно реагувати на порушення прав дітей, ініціювати позови та забезпечувати юридичний супровід дитини навіть за відсутності батьків, тим більше в умовах воєнного та післявоєнного часу, коли питання захисту прав дітей, постраждалих від збройного конфлікту є актуальним. Запропоновано: посилити кваліфікаційні вимоги до спеціалістів соціальних органів, опіки, включно з обов'язковим навчанням з адміністративного процесу, створити міжвідомчий механізм співпраці між органами соціального захисту, опіки, прокуратурою та судами у справах щодо дітей, розробити єдину електронну базу для моніторингу судових справ, де діти є учасниками, запровадити практику обміну статистичними даними між суб'єктами захисту прав дитини для формування єдиної політики в країні з метою вчасного реагування на порушення прав дитини.

Ключові слова: *малолітня та неповнолітня особа, представництво, адміністративне судочинство, прокурор, батьки та органи опіки та піклування.*

The article is devoted to the study of the legal nature of representation of the rights, freedoms and interests of minors (children) in administrative proceedings in Ukraine. Its relevance is determined by the importance of protecting children affected by armed conflict. It identifies the legal representatives who ensure the implementation of children's constitutional right to judicial protection in public law cases. It analyses the norms of national and international legislation, as well as the practice of the Supreme Court in ensuring the principle of the best interests of the child and the administration of child-friendly justice. The need to improve the procedural mechanism for the participation of minors in court proceedings has been identified, taking into account the new challenges of reforming administrative justice in line with EU standards, new approaches to addressing them in conditions of martial law and in the post-war period, and the need to maintain a balance between the rights, guarantees and effectiveness of public authorities. An analysis of judicial practice

reveals the following problems: the inability of children or parents to participate in court proceedings in person or to evacuate, an increase in the number of cases concerning custody, social benefits, the relocation of children, and the loss of documents confirming the status of the child. In such conditions, the role of social services, guardianship authorities and prosecutors becomes crucial, as they must respond promptly to violations of children's rights, initiate legal proceedings and provide legal support to children even in the absence of their parents, especially in times of war and post-war, when the issue of protecting the rights of children affected by armed conflict is particularly relevant. It is proposed to strengthen the qualification requirements for specialists in social services and guardianship, including mandatory training in administrative procedures, to create an interagency mechanism for cooperation between social protection, guardianship, prosecutors and courts in cases involving children, develop a unified electronic database for monitoring court cases involving children, introduce the practice of exchanging statistical data between child rights protection entities to form a unified policy in the country with the aim of responding promptly to violations of children's rights.

Key words: *minors and juveniles, representation, administrative proceedings, prosecutor, parents and social welfare authorities.*

Постановка проблеми та актуальність.

Стратегічним та загальнонаціональним пріоритетом державної політики є охорона дитинства, реалізація прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток [1]. В статті 1 Конвенції ООН [2] визначено, що «дитиною є кожна людська істота, яка не досягла віку вісімнадцяти років». Норми Закону України «Про охорону дитинства» узгоджуються із положеннями Конвенції ООН про права дитини [2], тому у випадках нечіткості або правових колізій у правових документах, що регулюють спірні відносини, які стосуються малолітніх та неповнолітніх осіб, держава зобов'язана забезпечити особливий правовий захист дітей, які вступають у конфлікт із законом або зазнають неправомірного впливу з боку дорослих, а суди повинні якнайкраще сприяти додержанню прав дитини відповідно до процесуального законодавства та ст. 3 Конвенції ООН про права дитини [2].

Звернемо увагу, що у сучасних соціальних умовах діти (малолітні до 14 років та неповнолітні з 14–18 років особи, діти) можуть виступати як суб'єкти адміністративних правопорушень, так і бути жертвами адміністративних деліктів, зокрема таких, що посягають на їх честь і гідність.

До дітей як суб'єктів, що вчинили адміністративні правопорушення, законодавець висловив позицію у статті 13 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), що «до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП, а у разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративного

правопорушення, передбаченого статтями 44, 51, 121–127, частинами 1–3 статті 130, 139, частини 2 статті 156, 173, 173-4, 174, 183-1, 185, 190–193 цього кодексу, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах» [3]. Розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, здійснюється судами.

Нажаль, щорічно як органами державної влади, так і правозахисними інституціями (зокрема, Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Службою у справах дітей, ЮНІСЕФ, Міністерством соціальної політики, судом) фіксуються численні порушення прав та законних інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб з боку органів державної влади, посадових осіб та громадян, на яких покладено обов'язки з охорони прав та інтересів найменш захищеної категорії громадян. Проте зауважимо, що при здійсненні будь-яких дій стосовно дітей, як з боку органів державної влади, так із боку приватних установ, інтереси дитини повинні розглядатися у пріоритеті (ч. 2 ст. 24 Хартії основних прав Європейського Союзу) [4].

До видів порушень прав та законних інтересів з боку органи державної влади можна віднести: бездіяльність служб у справах дітей, які не реагують, або не вчасно реагують на повідомлення про насильство, невчасно вилучають дитину з небезпечного середовища чим порушують ст. 19, 52 Конституції [2], ст. 10 Закону «Про охорону дитинства» [1]; в освітніх установах трапляються неодинокі випадки булінгу, (порушення гідності, психологічне насильство ст. 173⁴ КУпАП [3], ст. 6 Закону «Про освіту» [2].); правоохоронні органи можуть вчиняти незаконне затриман-

ня, здійснювати фізичний чи психологічний тиск на неповнолітніх (порушення права на свободу, заборона катувань ст. 29, 28 Конституції [5], ст. 7 КПК України [7].); батьки, опікуни, можуть здійснювати домашнє насильство, примушувати до жебрацтва (порушення права на захист, гідність, безпеку ст. 173², 184 КУпАП [3]; ст. 150, 155 СК України [8]).

Стаття 52 Конституції України гарантує, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом» [5]. Захист прав, свобод та інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб є проявом конституційного обов'язку держави забезпечити права людини як найвищу соціальну цінність та набуває особливої актуальності в адміністративному судочинстві, де вирішуються спори між громадянами і органами публічної влади.

Зауважимо, що довготривалі воєнні дії в Україні мультифакторно та системно негативно впливають на малолітніх та неповнолітніх осіб. Серед факторів впливу можна відзначити: фізичну безпеку та життєві потреби, які знижуються через обстріли, руйнування інфраструктури, які забезпечують їх права (житло, школи, лікарні); дефіцит базових послуг (охорона здоров'я, отримання освіти, здорове харчування); евакуація, внутрішня та зовнішня міграція, яка призводить до тимчасового влаштування, що породжує процеси бездоглядності, зниження контролю з боку дорослих, роз'єднання з рідними та залишення або торгівля дітьми. «Протягом повномасштабного вторгнення РФ в Україну майже 70% українських дітей були вимушені покинути рідні домівки і переміститися в межах країни або за кордон» [9]. Вищезначене впливає на поведінку дітей та адекватне позиціонування себе у соціумі.

Соціально-економічні труднощі, спричинені війною призводять до серйозних проблем, таких як: порушення доступу до освіти, навчання на дистанційній формі, розлучення з родиною, з'являються діти-сироти, діти-втікачі, діти які загубилися, покинуті або передані дорослим, що підвищує ризик соціальної маргіналізації та використання дитячої праці. Такі діти потребують захисту, психосоціальної підтримки, допомоги з боку держави та мають право на судовий захист.

Про шкідливий вплив он-лайн середовища на свідомість дітей зазначили англійські спеціалісти в аналітичній доповіді «Діти Європейського Союзу в он-лайн». З одного боку цифровий світ надає багато можливостей, свободу вираження поглядів, а з іншого – шкідливий контент пропагування сексуального насильства, порушення конфіденційності та питання захисту даних та інші ризики [10]. Це спонукає говорити що права та обов'язки дитини як учасника інформаційного обміну в он-лайн середовищі.

Стаття 13 Конвенції про права дитини [2] визначає, що «кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

У випадках коли права, свободи та законні інтереси малолітніх чи неповнолітніх осіб були порушені, ключову роль у механізмі їх відновлення відіграє суд. Однак дані особи як суб'єкти публічно-правових відносин не можуть у повній мірі реалізувати свої права через свій вік, правову необізнаність та психосоціальну неготовність, тому їх участь у судовому процесі відбувається особливим чином – через представників, адвокатів та органи опіки й піклування.

Отже, поява нових форм адміністративних спорів (соціальних, освітніх, медичних, житлових), зростання кількості порушень прав дітей, особливо актуалізує питання представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб в адміністративному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських вчених наукові дослідження окремих аспектів проблематики представництва в адміністративному судочинстві здійснювали: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ян Берназюк, Ю.П. Битяк, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельник, О.М. Пасенюк, О.І. Миколенко, О.М. Музичук, М.І. Смокович, С.Г. Стеценко, Г.А. Терещук.

Серед останніх наукових досліджень праці: стаття Л. Будзан «Теоретико-правові та практичні проблеми представництва інтересів юридичних осіб в адміністративному процесі» (2024 р.); наукова стаття І. Ковалів «Захист прав та законних інтересів дітей під час війни

в Україні» акцентовано увагу на проблемі безпеки дітей в усіх аспектах під час війни та визначено ряд компонентів захисту прав дітей щодо удосконалення нормативно-правової бази, шляхом імплементації норм європейського та міжнародного права (2023 р.) [11]; стаття Ю. Цвіркун «Представництво в адміністративному судочинстві: аналіз законодавства та судової практики», де досліджено неузгодженість норм права щодо учасників судового процесу та здійснено аналіз поняття «представник» і «самопредставник» (2023 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення правової основи представництва прав, свобод та інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб в адміністративному судочинстві, дослідження теоретичних та прикладних проблем представництва, визначення шляхів ефективного представництва з метою вдосконалення чинного законодавства у відповідності з новими викликами воєнних дій та євроінтеграційними процесами в державі.

Виклад основного матеріалу. Серед різноманітних заходів реалізації та захисту прав малолітньої чи неповнолітньої особи (дітей) провідне місце займає адміністративно-правове забезпечення, яке проявляється у відносинах скоординованої взаємодії органів публічного адміністрування стосовно забезпечення прав дитини в Україні.

Представництво прав, свобод і законних інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб (дітей) у адміністративному судочинстві врегульовується нормами національного та міжнародного законодавства: Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України) [13], Цивільним кодексом України (ЦК України) [15], Законом України «Про охорону дитинства» [1], Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року [1], в якій визначено, що одним із ключових стратегічних міжнародних документів для України на найближчий період є Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022-2027 роки «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства» в рамках Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023-2026 роки, спрямована на просування захисту та заохочення прав дитини по всій Європі [2], Конвенції ООН про

права дитини (Convention on the Rights of the Child) [2], Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010 рік), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправи правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), 1985 рік.

За національним законодавством статус «малолітньої особи» надано дитині віком до 14 років. Вони не досягли віку адміністративної процесуальної дієздатності, тому їх права, свободи та інтереси в адміністративному суді представляють законні представники – батьки, усиновлювачі або опікуни чи інші особи визначені законом (ч. 1 ст. 56 КАС України) та всі процесуальні дії виконуються виключно через представника. [13].

Неповнолітні особи це діти віком від 14–18 років мають часткову процесуальну дієздатність. У віці 16 років настає адміністративна дієздатність і тому вони можуть самостійно брати участь у адміністративних справах (наприклад, у спорах щодо нарахування стипендій, освітніх послуг, отримання пільг). Тобто набуття статусу учасника адміністративно-процесуальних відносин виникає з моменту набуття адміністративної дієздатності та виникненням бажання свідомо реалізувати свої права та законні інтереси шляхом захисту себе у суді. ч. 3 ст. 56 КАС України визначає, що до справи вони можуть залучати законних представників. Отже, захист малолітніх та неповнолітніх осіб через представника є формою реалізації адміністративної дієздатності дитини, коли її права, свободи та законні інтереси реалізуються або захищаються іншими особами, уповноваженими законом або судом. До того ж у Преамбулі Конвенції про права дитини зазначено, «що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [2].

Правовий статус представників малолітніх чи неповнолітніх осіб (дітей), у адміністративному судочинстві визначено в параграфі 2 «Представники» КАС України у (ст. 56 встановлює право бути представником) та особи, які можуть бути законними представниками (ст. 57 представником у суді може бути адвокат або законний представник) [13].

Особи, які не можуть бути представниками законодавець визначив в ст.58 КАС України [12]: «особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу; якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя; якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді.

Законними представниками дитини за законом є батьки та усиновлювачі, без необхідності уповноваження чи довіреності. Вони здійснюють повний комплекс процесуальних прав від імені дитини: подають позовну заяву або скаргу; знайомляться з матеріалами справи; подають заяви, клопотання, докази; беруть участь у судових засіданнях; оскаржують рішення суду. Проте, батьки не можуть діяти всупереч інтересам дитини, тому їх дії чітко окреслені та обмежені. Отже, правова природа представництва батьків є одночасно законною та довірчою, оскільки виникає з факту батьківства або усиновлення та обмежена інтересами дитини. Практична реалізація представництва батьків чи усиновлювачів у адміністративному судочинстві найчастіше проявляється у справах про порушення соціальних прав щодо призначення допомоги, субсидій, пільг, оскарження рішень органів освіти, дій органів опіки та піклування, захист честі, гідності дитини у медіапросторі.

У випадку коли батьки або інші законні представники не можуть або не бажають здійснювати представництво дитини, або коли між ними існує конфлікт інтересів важливу ключову соціально-правову функцію державного захисту можуть виконувати органи опіки і піклування. Серед нормативно-правових актів, що визначають засади діяльності органів опіки і піклування відзначимо такі: Конституція (ст. 52) [5], Сімейний кодекс України (ст. 243-247, ст. 248) [8], Закон України «Про охорону дитинства» (ст.1) [1], КАС України (ст. 56, ст. 58) [1], Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008 р. «Про затвердження Порядку провадження органами опіки і піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» [13].

Особливістю представницької діяльності органу опіки та піклування є публічно-правовий

характер, полягає не тільки у забезпеченні суспільного інтересу у дотриманні прав дітей але і у забезпеченні суспільного інтересу. Сутність представництва органу опіки може проявлятися у таких формах: подання позову в інтересах дитини, участь у судових засіданнях на стороні позивача або відповідача, звернення з заявами, клопотаннями про забезпечення доказів, надання висновків про доцільність певного рішення.

Представництво може здійснюватися за дорученням, тобто це коли повнолітня дієздатна особа (зокрема адвокат) здійснює від імені іншої особи (неповнолітнього) її процесуальні права та обов'язки на підставі довіреності або іншого документа. У випадку неповнолітніх осіб, таке доручення може надаватися: батьками, усиновлювачами чи опікунами – адвокату або юристу; органом опіки і піклування, якщо дитина позбавлена батьківського піклування; судом або прокурором, якщо необхідно призначити представника у разі конфлікту інтересів (ч. 3 ст. 58 КАС України).

Відповідно до ст. 20 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», представництво може здійснювати адвокат, який діє на підставі: довіреності (нотаріально посвідченої); ордеру адвокатського об'єднання; доручення центру безоплатної правової допомоги (для соціально вразливих дітей) [14].

Крім адвоката, законним представником за дорученням можуть здійснювати: родичі або опікуни, уповноважені на це довіреністю; представники дитячих або благодійних організацій, якщо це передбачено законом (ч. 2 ст. 58 КАС України) [13]. Доручення має містити конкретне коло повноважень (подання позову, участь у засіданнях, отримання документів), строк дії, підпис законного представника (батька, опікуна, органу опіки).

У разі конфлікту інтересів між дитиною та її батьками суд має право призначити незалежного представника (ч. 3 ст. 58 КАС України), що є надзвичайно важливою гарантією справедливого процесу [13].

Звернем увагу на те, що прокурор, служба у справах дітей згідно із ст. 45 ЦПК України [15], ст. 53 КАС України [13], ст. 19 Закону «Про охорону дитинства» [1] може ініціювати справу для захисту прав неповнолітнього в суді або органах влади.

В системі представництва захисту прав, свобод та інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб у адміністративному судочинстві особливу роль належить прокурору. В ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [16] закріплено вичерпний перелік підстав для здійснення прокуратурою представництва інтересів держави в суді у некримінальних провадженнях: 1) захист інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, 2) відсутній компетентний орган. Отже, виключними випадками, за яких прокурор може здійснювати представництво інтересів держави в суді, є порушення або загроза порушення інтересів держави. Ключовим для застосування цієї конституційної норми є поняття «інтерес держави».

В Ухвалі Верховного Суду від 12 грудня 2023 року у справі №340/11/23 надана правова позиція Верховного Суду щодо здійснення представництва прокурором у суді: 1) починаючи з 30 вересня 2016 року прокурор може звертатися із позовом у справах, пов'язаних з охороною дитинства, виключно в інтересах держави, оскільки це узгоджується з положеннями частини першої статті 131-1 Конституції України; 2) невиконання уповноваженим ОМС повноважень у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей-сиріт при одночасній бездіяльності органу, який за законом уповноважений здійснювати контроль за реалізацією державної політики у сфері охорони дитинства (структурного підрозділу Служби у справах дітей) є порушенням інтересів держави; 3. бездіяльність Відділу освіти завдає шкоду інтересам держави у сфері охорони дитинства, а не тільки окремо взятої дитини, оскільки порушує засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини і мають на меті забезпечення належної реалізації ОМС своїх повноважень у сфері захисту дітей; 4) прокурор, звертаючись до суду з метою захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на отримання ОГД у порядку статті 8 Закону 3022-IX, фактично діє в інтересах держави, оскільки реалі-

зація державної політики у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сприяє створенню здорового та освіченого населення, протидії безпритульності, зниженню соціальної нерівності та напруги, що в цілому позитивно позначається на соціально-економічному розвитку держави [18].

В Ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2024 року у справі № 360/917/23 Суд касаційної інстанції зазначив, що наразі відсутній єдиний підхід у формуванні судової практики щодо застосування статті 23 Закону України «Про прокуратуру» [16] у категорії спорів, в яких прокурор звертається до суду та обґрунтовує інтерес держави у сфері охорони дитинства бездіяльністю виконавчого органу місцевого самоврядування щодо нездійснення контролю та ініціювання виплати навчальними закладами, де проходили навчання діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, одноразової грошової допомоги, передбаченої статтею 8 Закону № 2342-IV.

Ця справа містить виключну правову проблему (питання) щодо поширення поняття «інтерес держави» на сферу охорони дитинства та підстав для представництва прокурором у суді таких інтересів у випадку, якщо ОМС не здійснює (неналежним чином здійснює) повноваження щодо контролю за виплатою дітям сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, одноразової грошової допомоги. За інформацією з ЄДРСР судами першої інстанції розглянуто понад 500 справ за позовом прокурора у подібних правовідносинах, тобто проблема забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на виплату ОГД, передбаченої статтею 8 Закону № 2342-IV, виходить за межі інтересів окремої дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, або окремої групи таких дітей, а набуває масштабного характеру, створюючи реальну загрозу інтересам держави.

Незалежно від того чи державна або приватна установа займається питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст.3.1. Конвенція ООН) про права дитини [2].

Право дитини бути заслуханою у адміністративному судочинстві надається в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через законного представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства визначено в статті 12.2 Конвенції про права дитини [2].

Правовим механізмом заміщення волевиявлення дітей у процесуальних діях, у разі неспроможності самостійно реалізувати своє право на судовий захист виступає представництво. Інститут представництва має подвійну природу. По перше, матеріально-правову (представник здійснює дії спрямовані на захист прав дитини) та процесуально-правову (виступає безпосередньо учасником адміністративного процесу від імені дитини).

Таким чином, законне представництво є автоматичним наслідком батьківських прав і обов'язків, тоді як договірне або процесуальне представництво – це спеціально надане право діяти в інтересах дитини.

Висновки. Представництво малолітніх та неповнолітніх осіб є правовідносинами, в яких представник здійснює від імені дитини юридично значущі дії, з метою охорони її особистих чи майнових прав. До законних представників належать батьки, опікуни, піклувальники, адвокат, прокурор, органи опіки та піклування, які вчиняють процесуальні дії виключно в інтересах дитини. Законне представництво є наслідком батьківських прав і обов'язків, воно виступає гарантією захисту прав дитини, а не привілеєм та покликана компенсувати вікову та психічну непрацездатність. Договірне або процесуальне представництво полягає у спеціально наданому праві діяти в інтересах дитини.

З огляду на проведені дослідження виявлено: необхідність удосконалення процесуального механізму участі малолітніх чи неповнолітніх осіб у судовому процесі з огляду на нові виклики реформування адміністративного судочинства відповідно до стандартів ЄС та воєнного та повоєнного відновлення країни; наявність проблем у правозастосуванні, що полягають у нечіткому процесуальному механізмі перевірки конфлікту інтересів між

дитиною і батьками, обмеження можливостей дитини висловити власну думку, позицію в суді, проблеми із залученням органів опіки та піклування, які досить часто не мають достатніх ресурсів для участі у процесі; відсутність спеціальної підготовки суддів та адвокатів у сфері ювенального адміністративного судочинства; необхідність здійснення законодавчих змін, та інституційної адаптації (масштабні психосоціальні програми для дітей щодо алгоритму захисту своїх прав, мобільні сервіси та чат-боти, механізми моніторингу та оцінки порушень прав дітей та надання захисту).

Соціальний захист та реалізацію прав дітей ускладнюють воєнні дії, що тривають в Україні з 2022 року, про що свідчать проблеми з якими стикаються українці. Під час воєнних дій на території країни інститути захисту можуть втрачати спроможність оперативно реагувати, що знижує ефективність гарантій захисту прав дітей.

З аналізу судової практики серед таких проблем: неможливість особистої участі дитини чи батьків у суді чи евакуацію, зростання кількості справ щодо опіки, соціальних виплат, переміщення дітей, втрата документів, які підтверджують статус дитини. У таких умовах визначальною стає роль органів опіки та прокурора, повинні оперативно реагувати на порушення прав дітей, ініціювати позови та забезпечувати юридичний супровід дитини навіть за відсутності батьків, тим більше в умовах воєнного та післявоєнного часу, коли питання захисту прав дітей, постраждалих від збройного конфлікту є актуальним. З урахуванням викладеного пропонуємо: посилити кваліфікаційні вимоги до спеціалістів органів опіки, включно з обов'язковим навчанням з адміністративного процесу, створити міжвідомчий механізм співпраці між органами соціального захисту, опіки, прокуратурою та судами у справах щодо дітей, розробити єдину електронну базу для моніторингу судових справ, де діти є учасниками, запровадити практику обміну статистичними даними між суб'єктами захисту прав дитини для формування єдиної політики в країні з метою вчасного реагування на порушення прав дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року. № 2402-III. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. *Сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text(дата звернення: 05.09.2025).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР*, 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
4. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>
5. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про освіту : Закон від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.09.2025).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
9. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. *Сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>
10. EU Kids Online (2014) EU Kids Online: findings, methods, recommendations (deliverable D1.6). EU Kids Online, LSE, London, UK. // *LSE Research Online*. URL: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>.
11. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки” № 2 (38), 2023. С. 66. URL: <https://surl.lu/yxrwdh>(дата звернення: 09.09.2025).
12. Про затвердження Порядку провадження органами опіки і піклування діяльності, пов’язаної із захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>(дата звернення: 05.09.2025).
13. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747–IV. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
13. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>(дата звернення: 05.09.2025).
15. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>(дата звернення: 05.09.2025).
16. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
17. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
18. Ухвала Верховного Суду від 12 грудня 2023 року у справі №340/11/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/115665935> (дата звернення: 06.09.2025).
19. Берназюк Ян. Питання участі прокурора у публічно-правових спорах, пов’язаних із захистом прав дитини. Тренінговий центр прокурорів України. Семінар (тренінг) на тему «Основні аспекти організації представництва прокурорами інтересів держави у сфері охорони дитинства». URL: <https://surl.li/vmopdk>(дата звернення: 11.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025